

ROGER BJØRNSTAD
Forsker ved Statistisk sentralbyrå

RAGNAR NYMOEN
Professor ved Universitetet i Oslo

Den norske modellen for lønnsdannelse: – Enda viktigere etter ny politikk*

Innfasing av oljepenger innebærer høyere lønnsvekst. Et viktig mål for den økonomiske politikken er å hindre at dette gir store omstillinger i norsk økonomi. I denne artikkelen viser vi hvordan Den norske modellen for lønnsdannelse er spesielt godt egnet til å nå et slikt mål. Årsaken er at det da er industrien selv som sitter i førersetet. Om målet nås avhenger således av om Den norske modellen består, men også utøvelsen av pengepolitikken i lys av inflasjonsmålet er viktig i så måte. En alternativ politikk til å tillate høyere lønnsvekst ville nemlig vært en særnorsk renteøkning. Beregninger viser at omstillingene i norsk økonomi i så fall ville kommet langt hurtigere som følge av rentas virkning på valutakursen. Det er da selvfølgelig enda viktigere å bevare Den norske modellen, men det er uvisst om modellen ville overlevd et slikt sjokk.

BAKGRUNN

Da oljeprisen steg fra et årlig gjennomsnitt på 98 kroner per fat i 1998 til 252 kroner i 2000, og driftsbalansen ovenfor utlandet økte fra om lag null i 1998 til over 220 milliarder kroner i 2000, var det klart at statens finansformue kom til å vokse raskt de påfølgende årene. Samtidig erkjente man at pengene nødvendigvis måtte føres inn i norsk økonomi før eller senere. Dette perspektivet førte til en gjennomtenkning av finanspolitikkenes rolle i det økonomisk-politiske rammeverket. Samtidig var det et behov for å utarbeide en ny forskrift for pengepolitikken, siden målet om en fast valutakurs implisitt var gitt opp allerede i 1999. Politikkomleggingene var en sentral del av det langtidsprogrammet som ble lagt fram i mars 2001.

Det ble ikke lagt opp til noen store endringer i den tilskitede virkemåten til den økonomiske politikken. Inntektspolitikken, som hadde vært en av bærebjelkene i den økonomiske politikken i hele etterkrigstiden og som gikk under betegnelsen Solidaritetsalternativet i langtidsprogrammet, skulle videreføres. Den viktigste endringen var å konsolidere den økonomiske politikken forøvrig, gjennom en formell handlingsregel for finanspolitikken og en vektlegging av prisstabilitet i pengepolitikken. At det ikke dreide som om en reell omlegging av politikken, men mer om tydeliggjøring og kodifisering av den tidligere praksisen, illustreres best ved at underskuddet på statsbudsjettet for 2001 var svært nær det den nye handlingsregelen for finanspolitikken tilsa, og at valuta- og rente-

* Denne kommentaren bygger på to forskjellige foredrag som ble holdt vinteren 2007, henholdsvis på Samfunnsøkonomenes Valutaseminar (Bjørnstad), og på Økonomisk institutt (UiO) seminar om Arbeidsmarked, lønn og økonomisk politikk (Nymoen).

markedene forble tilnærmet uberørt av den nye forskriften for pengepolitikken.

Vi kan oppsummere målene for den økonomiske politikken som ble gitt i langtidsprogrammet (Stortingsmelding nr. 29 2000-2001) slik:

I. STABILITET I ET KORTSIKTIG PERSPEKTIV

- Små konjunkturbevegelser.

II. STABILITET I ET LANGSIKTIG PERSPEKTIV

- «Hensynet til konkurranseutsatt sektor og hensynet til å unngå store omstillinger i økonomien må tillegges stor vekt», dvs. sikre en sterk konkurranseutsatt sektor og trege omstillinger fra oljepengebruken.

III. STABILE FORVENTNINGER TIL NOMINELLE STØRRELSER

- Skape et nominelt ankerfeste gjennom å vektlegge prisstabilitet.

Samtidig ble det gjort klart at virkemidlene skulle innrettes slik:

- i. INNTEKTPOLITIKKEN: Bærebjelken i den økonomiske politikken
- ii. BUDSJETTPOLITIKKEN: Bidra til kortsiktig og langsiktig stabilitet
- iii. «PENGEPOLITIKKEN skal understøtte budsjettpolitikken og inntektspolitikken i å sikre en stabil økonomisk utvikling. For å bidra til en stabil valutakurs, er det nødvendig med lav inflasjon og en stabil utvikling i produksjon og sysselsetting».

De største utfordringene myndighetene sto overfor var – i tillegg til å bevare de gode egenskapene ved den norske inntektsdannelsen – å hindre for rask og for sterk nedbygging av konkurranseutsatte virksomheter og å samtidig sikre tilstrekkelig arbeidskraft som den økte oljepengebruken krevde. Derfor er det langt på vei målsetning II, *Stabilitet i et langsiktig perspektiv*, som ble det viktigste premisset for analysene og konklusjonene i langtidsprogrammet.

Opptrappingen av oljepengebruken innebærer at Statens oljeformue gradvis overføres til befolkningen. En måte å øke inntektsnivået til befolkningen på og som samtidig

sikrer en langsom og balansert overflytting av arbeidskraft fra konkurranseutsatt sektor til tjenesteproduksjon, er å la konkurranseutsatte virksomheter selv initiere en høyere lønnsvekst. Vi skal først i denne artikkelen se at Den norske modellen for lønnsdannelse, dersom den består, nettopp vil bidra til dette. Mekanismen, som alltid har vært en sentral del av Den norske modellen, er at et høyt press i arbeidsmarkedet har en klar innvirkning på lønnsoppjørene i den lønnsledende delen av norsk industri.

Det finnes imidlertid en alternativ økonomisk politikk som både gir en liknende inntektsoverføring og en konkurranseevnesvekkelse. Dersom Norges Bank gjennom økt rente motvirker virkningen av den økte oljepengebruken på arbeidsmarkedet, så vil konkurranseevnen svekkes gjennom en styrking av norske kroner i de internasjonale valutamarkedene, og ikke gjennom spesielt mye høyere lønnsvekst. Gjennom kronestyrkingen reduseres prisveksten på importerte varer, slik at oljepengebruken også med denne politikken innebærer økt kjøpekraft for befolkningen. Kronestyrkingen kan imidlertid komme veldig raskt og markant — slik som i 2002. En slik politikk vil i så fall stride mot ønsket om å hindre store omstillinger i økonomien. På den annen side, kan den økte oljepengebruken skape et for høyt press i arbeidsmarkedet nå slik at vi får en smertefull konjunkturedgang senere, et argument som ofte er framme i debatten.

Røed (2007) argumenterer imidlertid for at i et videre perspektiv kan et overopphetet arbeidsmarked brukes til noe bra, nemlig til at de som har falt ut av det norske arbeidsmarked kommer tilbake igjen, og til å hindre at flere marginaliseres. Vi deler Røeds syn om at for å få dette til, så må de ulike delene av politikken henge sammen. Konkret må en i stabiliseringspolitikken «ta sjansen» på at ledighetsprosenten er lav i relativt lang tid, og i struktur- og inntektspolitikken er det avgjørende at etterspørselspresset etter arbeidskraft i størst mulig grad slår ut i økt sysselsetting. Da kan ikke lønnsveksten for de som allerede er i jobb være for høy. Hvilken rentestrategi norske myndigheter velger er ett av flere viktige trekk i dette spillet. I denne artikkelen presenteres beregninger for begge de rentestrategiene som vi omtalte ovenfor.

Beregningene forutsetter imidlertid at Den norske modellen består, og vi ser vi derfor spesielt på sammenhengen mellom Den norske modellen for lønnsdannelse og pengepolitikken etter omleggingen til et inflasjonsmål i 2001.

Spesielt undersøker vi om det er noen indikasjoner på at selve politikkomleggingene har endret lønnsdannelsen. Til slutt i artikkelen vil vi presentere prognoser for lønnsveksten fram til 2009. I disse prognosene legger vi til grunn en videreføring av Den norske modellen og at Norges Bank rentestrategi forblir som i perioden 2001-2006.

DEN NORSKE MODELLEN; LØNNSDANNELSEN I ET MAKROPERSPEKTIV

Det vi kaller Den norske modellen for lønnsdannelse ble satt på begrep allerede i 1966 da økonomene Aukrust, Holte og Stoltz ble bedt om å framskaffe bakgrunnsmateriale til inntektsoppgjørene det året. Rapporten fra 20. oktober 1966 inneholdt modellen for lønnsutviklingen på lang sikt, det som er blitt kjent som Hovedkursmodellen, Aukrustmodellen, eller Den norske modellen, og som er vårt referansepunkt i denne artikkelen.¹ Hensikten med Den norske modellen var å sikre at internasjonal konkurransevne får spille rollen som en hovedfaktor i lønnsdannelsen. Sagt på en annen måte er grunntanken at kapitalavkastningskravet i næringslivet oppfylles ved tilpasning og justering av nominell lønnskostnadsvekst i Norge.

Når den norske modellen virker etter sin hensikt vil lønnsutviklingen finne sted innenfor en lønnskorridor der en *hovedkurs* bestemt av utenlandsk pris og produktivitet i innenlandsk k-sektor utgjør sentraltendensen. Sammen med lønnskostnadene bestemmes bedriftenes avkastning nettopp av hovedkursvariablene pris og produktivitet. Dermed er det den direkte sammenheng mellom avkastningsraten og lønnsveksten som utgjør essensen i Den norske modellen.

HVORDAN PÅVIRKER OLJEPENGENE DEN NORSKE MODELLEN?

Det er imidlertid ikke slik at lønnsveksten alltid skal «ligge på hovedkursen», og at ethvert avvik av noe størrelse er et tegn på at systemet ikke fungerer. Lønnsveksten kan avvike fra hovedkursen i flere påfølgende år, uten at det nødvendigvis gjør seg gjeldende en systemfeil. Hvordan lønningene utvikler seg innenfor lønnskorridoren avhenger blant annet av konjunktorene, mens plasseringen av lønnskorridoren og hovedkursen avhenger av hvilket lønnsnivå som er forenlig med langsiktig balanse i uten-

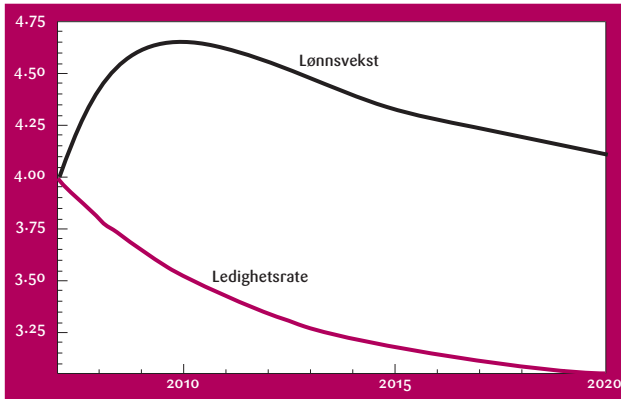
riksøkonomien. Den sterke veksten i oljefondet innebærer at hovedkursen og lønnskorridoren blir liggende høyere, fordi renteinntektene fra fondet erstatter tapet av eksportinntekter. Oljepengene vil på denne måten overføres til arbeidstakerne gjennom et høyere lønnsnivå. Det høyere lønnsnivået tvinger dermed fram nødvendige omstillinger i norsk økonomi, med økte ressurser inn i tjenesteytende næringer, offentlig og privat. Bedrifter som i større grad konkurrerer med bedrifter i utlandet må delta i konkurransen om arbeidskraften og også tilby høyere lønninger. De vil da miste konkurransevne på produktmarkedene og på denne måten avgi arbeidskraft til de tjenesteytende næringene.

Spenningsene mellom sektorene vil altså forsterkes i en periode med økt oljepengebruk, men slik Den norske modellen har vist seg å fungere i praksis skisserer den samtidig et balansert kompromiss også i en slik situasjon. Modellen vil kunne bidra til en lønnsvekst som fortsatt bestemmes av konkurranseutsatt sektor, men som samtidig bidrar til omstillingene i et omfang og tempo som er balansert. Dette er bakgrunnen for at en finner støtte for arbeidsmarkedsvariable, som ledigheten, i modeller for norske industrilønninger. Det er altså ingen misforhold mellom å satse på Den norske modellen i en periode da det er behov for høyere lønnsvekst. Tvert i mot. Modellen vil trolig bidra til at omstillingen i stor grad skjer på industribedriftenes premisser, siden de er lønnsledende og kan påvirke utviklingen.

Nedenfor presenterer vi beregninger for hvordan den økte oljepengebruken påvirker arbeidsmarkedet, lønnsveksten og norsk økonomi forøvrig i årene framover. I mange år framover vil bruken av oljepenger øke og bidra til et press nedover i ledigheten. Etter hvert som veksten i oljefondet avtar, vil innfasingen også avta, men en streng tolkning av handlingsregelen tilsier at det skal brukes om lag 12 milliarder kroner mer hvert år i de nærmeste årene framover, målt i faste 2007-priser. Dette utgjør om lag 1,5 prosent av de totale lønnskostnadene. Den økte oljepengebruken vil øke sysselsettingen og redusere ledigheten. Et viktig spørsmål er hvorvidt bruken av oljeinntektene også reduserer den strukturelle ledigheten, eller sagt på en annen måte om det lavere ledighetsnivået vi nå opplever er opprettholdbart på sikt.

¹ Det virker noen ganger som det viktige prinsipielle skillet mellom gruppens kortsiktsmodell og den langsiktige modellen med tiden er blitt visket vekk fra den kollektive bevissthet. Aukrust (1977) understreker betydningen av skillet, og kapittel 4 i Bårdsen, Eitrheim, Jansen og Nymoen (2005) inneholder en rekonstruksjon av Den norske modellen ved hjelp av moderne økonomiske begreper.

Figur 1 Effekt av varig redusert ledighetsnivå fra 4% til 3% i Den norske modellen for lønnsdannelse.

Før vi ser på virkningen av den økte oljepengebruken er det nødvendig å kommentere noe som etter hvert er blitt et premiss for dagens økonomiske politikk, nemlig det at et varig avvik fra det «naturlige» ledighetsnivået er en umulighet fordi lønnsdannelsen da vil destabiliseres (enten stadig økende eller stadig synkende inflasjon). Denne tesen ser helt bort fra de stabiliserende mekanismene i Den norske modellen for lønnsdannelse. Figur 1 viser hvordan denne teorien tilsier at lønnsveksten utvikler seg dersom det skjer et tenkt permanent (strukturelt) skift i ledigheten i 2008. Ledighetsreduksjonen gir en midlertidig økt lønnsvekst, og en varig økning i lønnsnivået, altså en intern styrking av den norske kronas internasjonale verdi. En slik styrking innebærer at norsk næringsliv taper internasjonal konkurransevne. Figuren sier ingenting om dette er til å leve med eller ikke, bare at lønnsdannelsen som sådan ikke destabiliseres av et varig lavere ledighetsnivå.

Et spørsmål om hvilken lønnsvekst vi kan akseptere framover blir således et spørsmål om det stramme arbeidsmarkedet og den lave ledigheten som oljepengebruken skaper bør betraktes som konjunkturell eller strukturell. Her er det to skoler innen økonomisk teori. Noen mener økt etterspørsel i én del av økonomien fullstendig fortrenger produksjonen i en annen gjennom økte priser og lønninger, og at samlet produksjon på sikt bestemmes av tilbudssiden som forblir uendret («crowding out»). Bak denne teorien ligger en antakelse om at etterspørselsendringer ikke påvirker lønnsomheten ved å investere i ny produksjonskapasitet og teknologi. I så fall vil eksportinntektene fra den norske oljeproduksjonen

kun kunne brukes for å finansiere en tilsvarende økning i importen, og ikke til å investere i økt produktivitet. Andre mener at etterspørselen i større grad skaper sitt eget tilbud og at et lands ressursutnyttelse avhenger av presset for å få tatt ressursene i bruk. Høy kapasitetsutnyttelse vil skape et høyere kostnadsnivå og presse fram investeringer i ny teknologi og nye rutiner for å utnytte de eksisterende ressursene bedre. Enkelte peker også på at på samme måte som ressursene depresierer, eller mister sin bruksverdi, dersom de ikke benyttes, så øker de sin verdi dersom de tas i bruk («learning by doing»). For eksempel kan det se ut som at arbeidsledige mister arbeidsevnen etter en lang periode utenfor arbeidsmarkedet. Dersom en tror at ressursutnyttelsen i økonomien avhenger av etterspørselen, og ikke kun av tilgangen på ressurser, så vil den nøyaktige virkningen av oljepengebruken avhenge av hvordan oljepengene brukes. SSBs makroøkonomiske kvartalsmodell, KVARTS, og årsmo-
dell, MODAG, har denne egenskapen.

Vi har brukt KVARTS til å beregne konsekvensen av økt oljepengebruk. I beregningen antas det i utgangspunktet en om lag konjunktturnøytral økonomisk utvikling, med en ledighet på 3,7 prosent, lønnsvekst på rundt 4,5 prosent, prisstigning på 2 prosent og uendret kronekurs. Utviklingen er ment å etterlikne en situasjon der det ikke innføres mer oljepenger i norsk økonomi. Ved å øke utgiftene til offentlig sysselsetting med 12 milliarder kroner fra og med 2007, ønsker vi å etterlikne en situasjon med økt innføring av oljepenger. Det er ikke antatt en videre økning i oljepengebruken. Resultatene illustrer derfor konsekvensen ved økt oljepengebruk i ett enkelt år.

KVARTS har mange fortrenningsmekanismer, men vil gi som resultat at økt etterspørsel også øker produksjonen. Ifølge de som mener økt etterspørsel i offentlig sektor fullstendig fortrenger produksjonen i privat sektor undervurderer altså KVARTS fortrenningsmekanismene. Vi presenterer derfor to beregninger. I den ene antas det at det ikke er andre fortrenningsmekanismer enn de som allerede er ivaretatt i KVARTS, slik at den økte produksjonen er opprettholdbar på lengre sikt. I den andre beregningen økes renta med 1,5 prosentpoeng slik at effekten på BNP Fastlands-Norge nøytraliseres etter 2 år. I den siste beregningen stabiliseres virkningene av den økte oljepengebruken fordi det oppfattes som konjunkturellt og ikke opprettholdbart over tid. Det forutsettes imidlertid at KVARTS anses som en god modell for å beskrive konjunkturbeve-

gelsene i økonomien, selv om den altså undervurderer fortregningsmekanismene på lang sikt.

Tabellen oppsummerer resultatene. Tabellen viser avviket fra referansebanen som gjennomsnitt i perioden 2011-2015, målt i prosent der ikke annet framgår. Tabellen viser resultatene noe fram i tid i forhold til økningen i oljepengebruken for å fange opp dynamiske effekter og fortregningsmekanismer. Økt offentlig sysselsetting reduserer ledigheten og øker lønnsveksten. Arbeidstilbudet øker også, men sysselsettingen øker enda mer slik at ledigheten samlet sett går ned. Økte lønnskostnader for næringslivet veltes til en viss grad over på prisene, men reallønna øker likevel med om lag 2 prosent i beregningene. Det økte kostnadsnivået for næringslivet reduserer norske bedrifters internasjonale konkurranseevne slik at industrisysselsettingen reduseres. Uten renterespons vil imidlertid BNP Fastlands-Norge og husholdningenes disponible realinntekter stige med om lag 1½ prosent. Inntektsøkningen er omtrent i samme størrelsesordenen som økningen i oljepengebruken.

Dersom renta økes for å motvirke effekten på BNP Fastlands-Norge, vil oljepengene likevel føre til omtrent like stor realinntektsvekst og reallønnsvekst som i den første beregningen, men ledigheten vil være høyere og produksjonen vil være lavere – om lag uendret fra referansebanen. Den økte renta vil særlig virke gjennom redusert etterspørsel fra husholdningene, men den vil også styrke kronekursen og redusere konkurranseevnen. Den økte sysselsettingen i offentlig sektor vil altså i større grad enn i den første beregningen fortrenge sysselsettingen i konkurranseutsatt sektor. Sysselsettingen vil samlet sett like-

vel øke i denne beregningen, fordi produksjonen i offentlig sektor er mer arbeidsintensiv enn i de private næringene. Den økte reallønna vil imidlertid øke arbeidstilbudet slik at ledigheten er om lag uendret.

Dersom økt etterspørsel faktisk kan bidra til å øke ressursutnyttelsen i økonomien, vil en rentesetting som i den andre beregningen føre til at mulighetene som oljepengene gir ikke blir utnyttet. Dersom økt etterspørsel derimot fortrenger annen produksjon fullt ut, og KVARTS undervurderer fortregningsmekanismene, vil norsk økonomi gå gjennom unødige store konjunktursvingninger hvis renta holdes uendret. Da vil høykonjunkturen og den lave ledigheten på kort sikt føre til tilsvarende lavkonjunktur og høy ledighet senere. Dersom en likevel velger å tro på KVARTS vil den økte bruken av oljeinntektene imidlertid øke husholdningenes inntekter uavhengig av rentesettingen. Renta påvirker kun om reallønnsveksten kommer gjennom høyere nominell lønnsvekst, eller også lavere konsumprisvekst. Av hensyn til langsiktig stabilitet i norsk økonomi var et viktig mål med politikkomleggingene i 2001 å begrense nedbyggingen av konkurranseutsatt sektor og hindre at den nedbyggingen som nødvendigvis kom skjedde for raskt. I et slikt perspektiv ser vi av beregningene at det da er viktig å unngå at renta brukes for å motvirke etterspørselsøkningen fra den økte oljepengebruken. I beregningen med økt rente reduseres industrisysselsettingen med nesten 3 prosent i perioden 2011-2015, over 2 prosentpoeng mer enn i beregningen uten renterespons. Langsiktig stabilitet blir vanskeligere å oppnå dersom Norges Bank, av hensyn til kortsiktig stabilitet, øker renta.

Tabell 1 Virkninger av 12 milliarder kroner til økt offentlig sysselsetting i 2007. Gjennomsnitt 2011-2015, avvik fra referansebanen i prosent dersom ikke annet oppgitt. Beregninger utført på Statistisk sentralbyrås makroøkonometriske modell KVARTS.

	Uendret rente	1,5 pst. poeng økt rente
Lønn	4,9	1,1
KPI	3	-1,1
Reallønn	1,9	2,2
Husholdningenes realdisponibel inntekt	1,5	1,2
Sysselsetting, avvik i antall i tusen	41	18
Arbeidstilbud, avvik i antall i tusen	24	14
Ledighetsrate, avvik i pst. poeng	-0,7	-0,1
Industritimeverk	-0,6	-2,8
Timeverk utenom industri	1,7	1,3
BNP Fastlands-Norge	1,4	0,0

FORHOLDET MELLOM DEN NORSKE MODELLEN OG INFLASJONSMÅLET

Et viktig premiss for Den norske modellen som er blitt endret i løpet av de seinere år er forholdet mellom lønnsdannelsen og valutamarkedet. I systemets opprinnelige form tok en sikte på bevaring av den internasjonale konkurranseevnen ved en spesiell form for *intern* appresiering og depresiering — nemlig ved den stabiliserende sammenhengen mellom lønnsandel og lønnsvekst som vi har pekt på over. Overgangen fra systemet med fast, men justerbar valutakurs, til et system med fullt ut markedsbestemt valutakurs representerer derfor en betydningsfull endring i betingelsene for Den norske modellen i og med at ikke bare lønnsvekst, lønnsandel og arbeidsledighet, men også valutakursen blir en markedsbestemt variabel i systemet.

Aukrust selv var i sin artikkel fra 1977 eksplisitt på at hans teori bare har gyldighet under forutsetning om fast valutakurs², og dette er nok fremdeles en utbredt oppfatning. Men skal vi betrakte overgangen til en markedsbestemt valutakurs (flytende kurs) som et grunnskudd mot Den norske modellen for lønnsdannelse? Svaret på dette spørsmålet er *ja* dersom valutamarkedet, når det overlates til seg selv uten at det gis et nominelt ankerfeste i form av et inflasjonsmål, alltid fører til et nominelt forløp som er eksplosivt. Det finnes økonomisk teori, også av den typen som gjerne omtales som «standard teori», som forfekter dette synet. Men slik teori hviler på flere forutsetninger som ikke har basis i empirisk kunnskap om norsk makroøkonomi. Det mest åpenbare er kanskje at hypotesen om iboende nominell ustabilitet under flytende kurs «forutsetter vekk» nettopp den stabiliserende mekanismen som kjennetegner Den norske modellen, nemlig at den danner et nominelt ankerfeste ved at lønnsveksten i Norge er knyttet til lønnsveksten i utlandet.

Norges Bank synes å ha oversett denne grunnleggende egenskapen ved Den norske modellen, da de etter 2001 følte behov for å klargjøre at det var dette inflasjonsmålet, og ikke lønnsdannelsen, som bestemte lønns- og prisveksten i Norge. De skrev blant annet i Inflasjonsrapport nr. 3/2002:

«Med et inflasjonsmål for pengepolitikken og flytende valutakurs er det inflasjonsmålet, ikke lønnsveksten ute, som danner utgangspunkt for hvilken lønnsvekst som over tid vil være forenlig med stabil lønnsomhet i næringslivet».

Spørsmålet er om det i det hele tatt, i 2002 eller senere har vært faglige grunner til å trekke denne vidtrekkende konklusjonen? Vårt svar på dette spørsmålet er *nei*, i korte trekk fordi det ikke er noen grunn til at det nominelle ankeret som Den Norske modellen har innebygd, plutselig skulle «glippe» som følge av skiftet av målvariabel i penge- og valutapolitikken. Det er dessuten et paradoks, at selv om sentralbankens vurdering var godt kjent, så var frontfagsmodellen fortsatt et hovedelementet i den økonomiske politikken når politikkomleggingene ble presentert av Stoltenberg I-regjeringen. Alle regjeringer siden den gang har pekt på at en videreføring av frontfagsmodellen er det sentrale elementet i den økonomiske politikken, for eksempel:

- **ST. MELD. NR. 30, LANGTIDSPROGRAMMET 2002-2005:**
«Regjeringen legger vekt på å videreføre det inntektspolitiske samarbeidet»
- **HOLDEN II-UTVALGET, NOU 2003:13:**
«Konkurranseutsatt sektor bør fortsatt forhandle først»
- **NASJONALBUDSJETTET 2007:**
«Det inntektspolitiske samarbeidet er en sentral del av den økonomiske politikken»

Etter vårt syn vil videreføring av frontfagsmodellen og selvstendig pengepolitikk likevel representere en utfordring for Den norske modellen i årene framover, fordi det i visse situasjoner kan oppstå en spenning i systemet på grunn av en type «overbestemthet» i systemet.³

Den økte oljepengebruken medfører trolig at norske konjunkturer vil avvike fra internasjonale konjunkturer. Den norske modellen for lønnsdannelse vil imidlertid som før bidra til at pris- og kostnadsveksten i større grad reflekterer konjunktursituasjonen internasjonalt enn i Norge. Vi vil da kunne oppleve at hensynet til konjunktursituasjo-

² Aukrust omtalte modellen sin som en PPP modell for valutakursen «kjørt i revers».

³ Bårdsen og Nymoen (2001) analyserte omdefineringen av pengepolitikkenes rolle i aktivitetsreguleringen innenfor et skjema utviklet av Haavelmo (1969, 1987). En hovedkonklusjon i den analysen, som ikke vil bli gjentatt her, er at å bruke renta som politikkinstrument ikke uten videre er forenlig med en balansert utvikling i kreditt- og kapitalmarkedene, men tvert i mot kan bidra til ubalanser som i sin tur antar makroøkonomisk betydning.

nen i Norge tilsier en annen rente enn hensynet til inflasjonsmålet. Settes renta for å nå inflasjonsmålet, vil det bidra til å forsterke konjunktursvingningene i Norge. Settes renta for å stabilisere konjunktorene i Norge, som i den andre beregningen over, endres valutakursen og forsterker ustabiliteten de konkurranseutsatte bedriftene i utgangspunktet opplever som følge av konjunktursituasjonen internasjonalt. Et slikt scenario vil skape egne problemer for lønnsdannelsen. Forholdene i konkurranseutsatt sektor tilsier nemlig da en annen lønnsvekst enn forholdene i tjenesteytende næringer. Dette reiser spørsmålet om hvor egnet renta er som virkemiddel i konjunkturstabiliseringen i en liten åpen økonomi, og særlig i Norge hvor konjunktursituasjonen i en periode med innfasing av oljepenger vil avvike fra i utlandet samtidig som vi ønsker at frontfagsmodellen skal være det bærende elementet i den økonomiske politikken.

HAR LØNNSDANNELSEN VÆRT GJENKJENNELIG ETTER POLITIKKOMLEGGINGENE I 2001?

Systemet for lønnsdannelsen er ikke statisk men har vært under framvekst, utvikling og utfordring siden tidlig på 1960-tallet og har ikke alltid vært preget av konsensus. Spesielt har det ofte blitt reist spørsmål om både funksjonalitet og legitimitet av industriens rolle som lønnsleder. Det nye begrepet frontfag som har kommet i allment bruk etter de to Holdenutvalgene om inntekstoppgjørene⁴ er et godt eksempel på den fornyelsesprosessen som finner sted. Sentralisering eller desentralisering av lønnsdannelsen er en annen gjenganger i samfunnsdebatten. Når en betrakter systemet utenifra ser det ut som koordinering i perioder har blitt oppnådd uten eksplisitt sentraliserte oppgjør – nettopp i slike perioder har kanskje systemet fungert best.

På et overordnet plan fortøner Den norske modellen for lønnsdannelse seg likevel som forholdsvis robust, tross kriser. Riktignok finner det sted rene systemfeil fra tid til annen, noe som har blitt møtt med helt sentraliserte oppgjør, for eksempel lønnslovene i 1988 og 1989. Det er også viktig å minne seg selv om at systemet allerede har tilpasset seg ett vesentlig endret premiss. Arbeidsledigheten er ikke lenger stabil på et lavt nivå, slik som situasjonen i

utgangspunktet var, men er nå variabel og har i perioder vært relativt høy. Det er lett å vise teoretisk at dersom vi sammenlikner et regime med konstant lav ledighet, med et regime med variabel ledighet, så vil lønnsdannelsen være mer stabil enn før, ikke mindre. Forutsetningen for dette resultatet er at den opprinnelige selvkorrigeringen i systemet ikke forsvinner når vi går fra et regime med full sysselsetting til et regime med markedsbestemt arbeidsledighet. Det er akkurat dette vi tror har skjedd i Norge – og dermed er dagens utgave av systemet for lønnsfastsettelse minst like stabilt enn det var i systemets opprinnelige utforming.

Det er likevel flere tegn som kan tyde på at lønnsdannelsen har endret seg de siste årene. Det mest iøynefallende er kanskje at det siden 2003 har vært en sterk inntektsvekst i norsk næringsliv, mens lønnsveksten kan karakteriseres som moderat.⁵ Historisk sett har inntektsveksten og lønnsveksten fulgt hverandre langt tettere enn i disse aller siste årene. I følge nasjonalregnskapstall fra 1970 og framover har lønnskostnadsandelen i industrien aldri vært så lav som i dag. Forskjellen mellom inntektsveksten og lønnsveksten kan bety at lønnsdannelsen har blitt endret i denne perioden.

Figur 3 viser hvordan lønnskostnadsandelen i industrien har falt markert de seneste årene, men når vi undersøker stabiliteten i industrilønnsrelasjonen i SSBs makroøkonomiske modell MODAG finner vi likevel ikke sterke bevis for at det har skjedd et vesentlig «brudd i lønnsdannelsen».⁶ En av forklaringene på dette finner vi i den andre kurven i figuren som viser utviklingen i det vi kan kalle den ledighetskorrigerede lønnsandelen.⁷ Det er denne variabelen, ikke lønnsandelen alene, som inngår som forklaringsvariabel for lønnsveksten i SSBs modeller. Dette er forenelig med teorien bak Den norske modellen for lønnsdannelse, og betyr at lønnsveksten ikke ligger på hovedkursen alltid, men kan bevege seg avhengig av pressituasjonen i arbeidsmarkedet og hvordan dette påvirker lønnsoppgjørene.

Det er altså ikke noen klar tendens til at den korrigerede lønnsandelen har endret seg systematisk de siste årene. I tråd med dette finner vi heller ingen fundamental ustabi-

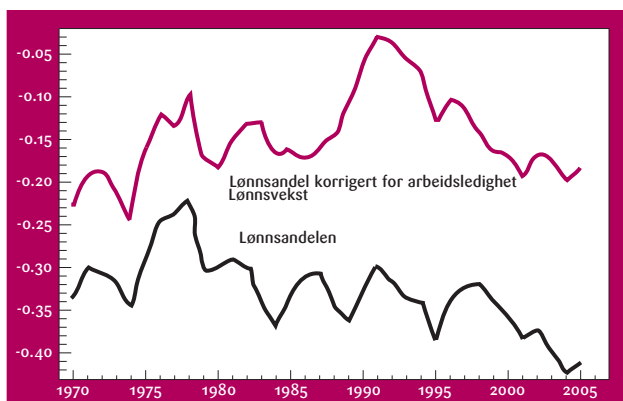
⁴ NOU 2000:21 *En strategi for sysselsetting og verdiskaping*, og NOU 2003:13 *Konkurransevne, lønnsdannelse og kronekurs*.

⁵ Se *Økonomiske analyser* nr. 1/2006, s.20-21 og *Økonomiske analyser* nr. 3/2006, s. 19.

⁶ Se Christiansen og Nymoen (2006) for omtale av stabiliteten.

⁷ Denne variabelen er definert som $\ln(\text{lønnsandelen}) - 0,15\ln(\text{ledighetsraten})$, der 0,15 er den estimerte langsiktige prosentvise virkningen av en økning i ledigheten på én prosent.

Figur 2 Lønnskostnadsandelen i norsk industri i årene 1970-1980.

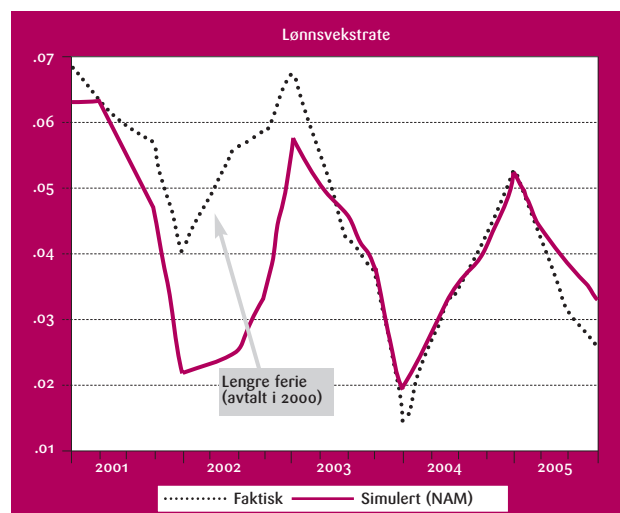
litet i MODAGs økonometriske industrilønnsrelasjon. De parametrene som er viktige for gyldigheten av modellen til analyse av økonomisk politikk (koeffisienten for ledighet og for forventet prisvekst for eksempel) har de samme verdiene uavhengig av om vi slutter av estimeringsperioden i 2002 eller 2003. På tross av stabiliteten i nøkkelparametrene bekrefter likevel analysene at lønnsrelasjonen gir en liten, men systematisk, overprediksjon av industrilønnskostnadsveksten i perioden 2003-2005. Det går an å tolke dette som bevis på at globalisering har ført til at kravet til normal kapitalavkastning i norsk industri er økt, noe som i henhold til Den norske modellen nettopp skal gi lavere lønnsvekst. Alternative tolkninger finnes imidlertid også. Det mest nærliggende er kanskje at det har vært en stor økning i en del av bedriftenes inntekter som ikke påvirker lønnsveksten, eller som det ikke anses som legitimt å forhandles om til fordeling mellom kapitaleiere og lønnstakere.⁸ Det er også mulig at nasjonalregnskapet ikke har fanget endringene i lønnsomheten godt nok i denne perioden. En sammenligning mellom nasjonalregnskapets tall og regnskapsstatistikken kan type på dette.⁹

De momentene som vi har nevnt ovenfor tyder på at et eventuelt regimeskift i 2003-2005 er av «mindre omfang» enn en kanskje først skulle tro. Men hva med lønnsdannelsen utenfor industrien, og hva med hele perioden etter den pengepolitiske omleggingen i 2001? For å undersøke dette benytter vi den makroøkonomiske kvartalsmodellen NAM (Norwegian Aggregate Modell) som forklarer gjennomsnittlig lønnsvekst i norsk økonomi, samt flere andre viktige makroøkonomiske størrelser: Konsumpris-

vekst, importprisvekst, valutakurs, rente, arbeidsledighet, BNP-vekst og kredittvekst. NAM inkluderer en økonometrisk modell for lønns- og prisdynamikken som ivaretar de stabiliserende mekanismene vi har pekt på ovenfor, og som kjennetegner Den norske modellen for lønnsdannelse.

Figur 3 viser hvor godt NAM forklarer lønnsveksten i de 20 kvartalene fra 2001 til 2005. Som vi ser treffer modellen godt helt i starten av perioden, og også fra og med 2003 og framover; som dermed er konsistent med det vi nettopp har konkludert om de eventuelle regimeskiftet i 2003-05. Derimot undervurderer denne simuleringen lønnsveksten både i 2001 og 2002. Dette kan ved første øyekast tyde på at det inntraff et regimeskift rett etter at den nye pengepolitikken ble innført. Men retningen på skiftet — at lønnsveksten ble drevet opp av innføringen av et inflasjonsmål stemmer jo ikke med dette. Forklaringen på bommen i 2001 og 2002 er da også langt mer triviell: Det ble forhandlet fram lengre ferie i 2000, og disse reformene innebar at lønnsveksten per timeverk ble høyere enn det den ellers ville blitt. I tillegg innebar skolepakke I og II høyere timelønn. Skolepakkene hadde som formål å øke antall undervisningstimer mot høyere lønn i undervisningssektoren. I Nasjonalregnskapet er imidlertid antall

Figur 3 Årlig vekst i timelønnskostnader i fastlandsøkonomien i perioden 2001kv1-2005kv4. Faktisk utvikling og NAM simulering. NAM simuleringen tar ikke hensyn til redusert normalarbeidstid i 2001 og 2002 (jf hovedteksten).

⁸ Se Økonomiske analyser nr. 1/2006, s.20-21 og Økonomiske analyser nr. 3/2006, s. 19.

⁹ Se Harildstad (2007).

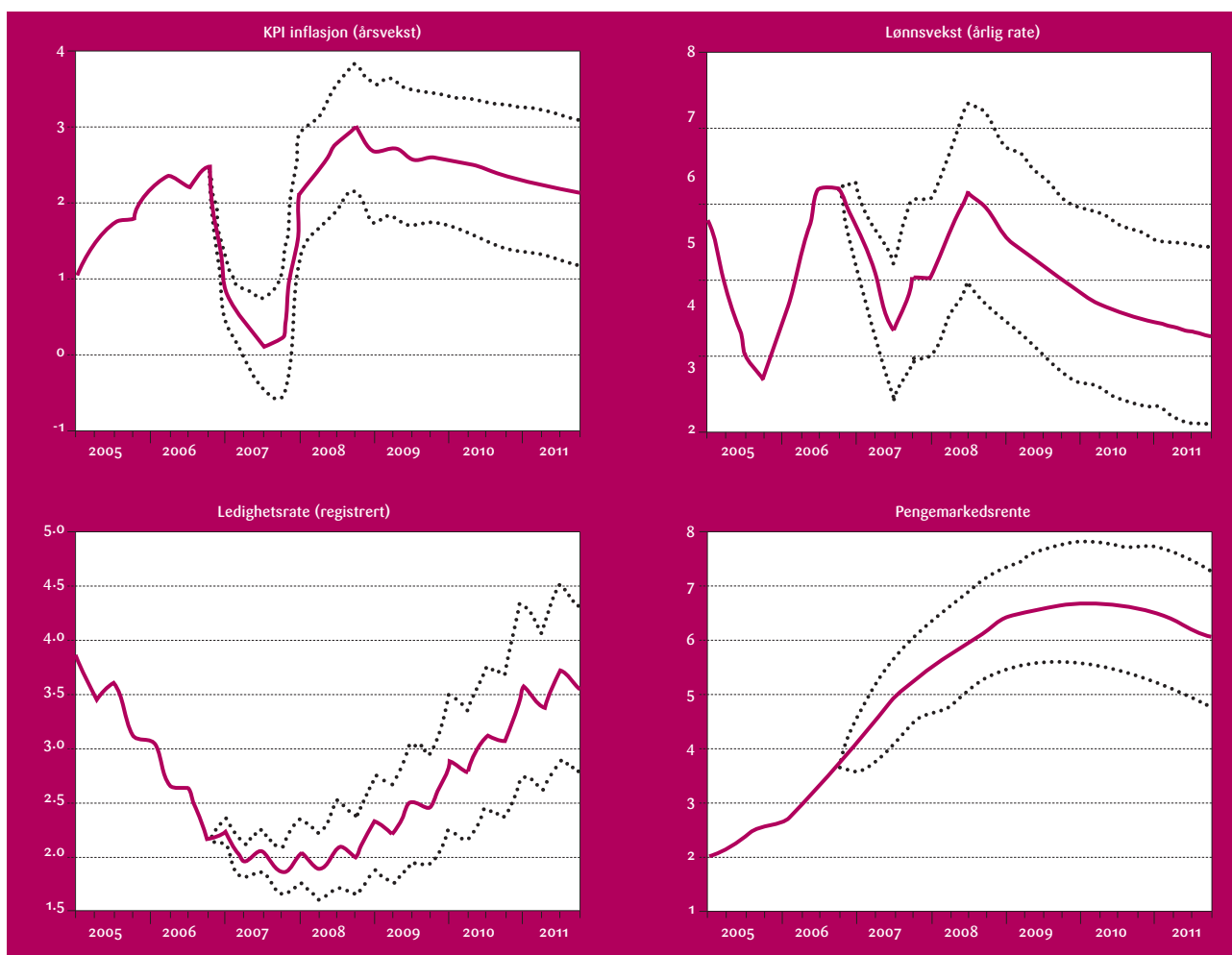
timer ikke økt. Timelønningene har derfor steget i 2001, 2002 og 2003.¹⁰

Dette illustrerer for øvrig hvor avgjørende det er å kjenne de konkrete årsakene til et observert lønnsforløp. Det er lett å forestille seg at lønnsvekstrater som i 2002 kunne bli feiltolket som starten på en lønns- og prisspiral dersom en for det første ikke tok hensyn til blant annet ferieforlengelsen, og for det andre ikke forstod at slik lønnsdannelsen fungerer så ville det komme en korreksjon senere. For eksempel er det nok slik at dersom en i 2002 i stedet for å bruke Den norske modellen fortolket begivenhetene i lys av en antatt vertikal Phillipskurve, så ville nok en konklusjon om en lønnsvekst som «tar av» være nærliggende.

Beregningen foran om virkningen av den økte bruken av oljepenger for norsk økonomi viste at selv om det er liten tvil om at det de nærmeste årene vil være et sterkt etterspørspress i norsk økonomi, og en tendens til en (ønsket) svekkelse av konkurranseevnen, så vil mye likevel avhenge av hvordan rentenivået utvikler seg. Avslutningsvis ser vi derfor på en makroøkonomisk prognose der lønnsvekst, ledighet og renter er framskrevet i en og samme modell, nemlig NAM som vi omtalte i forrige avsnitt.

NAM prognosen i figur 4 er basert på et system av estimerte sammenhenger i norsk økonomi, blant annet en rentelikning som reflekterer at renta står i et gjensidig avhengighetsforhold til andre makroøkonomiske varia-

Figur 4 NAM prognoser for perioden 2007(1)-2011(4) med 68% prediksjonsintervaller (representert ved de brutte linjene). Data for perioden 2005(1)-2006(4) er tatt med som referanse. <http://folk.uio.no/rnymoen/NAM/Mars2007.html>

¹⁰ Se http://www.ssb.no/forskning/modeller/modag/rev_sos/kapittel06.pdf

bler. Det er mange slike variable, men fordi modellering alltid er avhenging av betydelig forenkling, så inneholder renteresponsfunksjonen i NAM bare utenlandsk rente, norsk inflasjon og arbeidsledighet. Sammenhengen reflekterer den samvariasjonen mellom disse variablene som vi har sett så langt i perioden med inflasjonsstyring. Prognosene må derfor tolkes som en framskrivning under forutsetningen om at Norges Bank baserer sin rentesetting på de samme kriteriene som i perioden etter 2001.

Prognoser viser at selv om ledigheten nå er lav og ser ut til å forbli lavere enn 3 prosent i 2007-2010, så er det ingen tendens til at verken lønns- og prisveksten «tar av». Dette kommer ikke som noen overraskelse, da NAM bygger på en versjon av Den norske modellen for lønnsdannelse som inkluderer nettopp de stabiliserende mekanismene som vi har pekt på i denne artikkelen. Den lave ledigheten, og den etter hvert økende inflasjonen (KPI-JAE viser jevnere stigningen enn KPI), har imidlertid også effekter på rentesettingen.

Også prognosen for pengemarkedsrenta er vist i figuren. Prognosen innebærer en ganske stor økning i det innenlandske realrentenivået. Den videre effekten av denne renteresponsen er blant annet at ledighetsprognosen fra og med 2009 øker raskere enn det den eller ville gjort.

AVSLUTNING

Politikkomleggingene i 2001 skulle sikre en videreføring av den økonomiske politikken slik den har fungert i hele etterkrigstiden. Bærebjelken ved politikken har vært inn-tekstpolitikken. Den norske modellen for lønnsdannelse har bidratt til en pris og kostnadsvekst på linje med i utlandet, stabil valutakurs, relativt stabile konjunkturer og stabilitet i et langsiktig perspektiv ved å bevare norske bedrifters internasjonale konkurranseevne. Innfasing av oljepenger i norsk økonomi skaper et press på Den norske modellen siden lønnsveksten skal fastsettes i industrien, mens presset i arbeidsmarkedet skapes i de tjenesteytende næringene. Industribedriftene konkurrerer imidlertid om den samme arbeidskraften, og kan ved å være lønnsleder bidra til at omstillingene oljepengene skaper blir vellykkede. Således er det å bevare Den norske modellen for lønnsdannelse spesielt viktig i en periode med innfasing av oljepenger. En renterespons for å motvirke virkningen av oljepengene på økonomien vil ikke bare gjøre omstillingene hurtigere og mer brutale, slik vi har vist i beregninger i

denne artikkelen, men det vil også skape ytterligere press på Den norske modellen. Rentas virkning på valutakursen forsterker nemlig uenigheten mellom konkurranseutsatte og tjenesteytende bedrifter om hva som er ønsket lønnsvekst.

Vi har her vist at Den norske modellen ikke har blitt grunnleggende endret siden politikkomleggingene. I 2002 skapte rentesettingen store utslag i valutakursen, men etter en rask tilbakevending til det internasjonale rentenivået i 2003 og innstramminger i oljepengebruken, klarte de ulike arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjonene å enes om en relativt moderat lønnsvekst. Det er erfaringene fra denne perioden som ligger til grunn for at vi presenterer prognoser som tyder på en pengemarkedsrente opp mot 7 prosent i 2009. Prognosen forutsetter at Den norske modellen består, men om den kan takle et slikt særnorsk rentenivå nok en gang, er vi ikke sikre på.

REFERANSER:

Aukrust, O. (1977): «Inflation in the open economy. A Norwegian Model». I L.B. Klein og W. S. Sälant (red), *World Wide Inflation. Theory and Recent Experience*, s. 107-153. Brookings. Washington DC.

Bårdsen, G. og R. Nymoene (2001): «Rente og inflasjon». *Norsk Økonomisk Tidsskrift* 115, s 125-148.

Bårdsen, G., Ø. Eitrheim, E.S. Jansen og R. Nymoene (2005): *The Econometrics of Macroeconomic Modelling*. Oxford University Press. Oxford.

Chistiansen, S. T. G. og R. Nymoene (2006): «Strukturelt brudd i industrilønnsrelasjonen?» <http://folk.uio.no/rnymoen/MODAGWI.pdf>

Harildstad, A. (2007): Utviklingen i lønnsomheten i næringslivet de siste årene. Regnskapsstatistikk kontra nasjonalregnskap. Upublisert notat.

Haavelmo, T. (1969): *Orientering i makro-økonomisk teori*. Universitetsforlaget, Oslo.

Haavelmo, T. (1987): «Pengepolitikken i et «fritt» kapitalmarked». Arbeidsnotat 87/9. Norges Bank, Oslo.

NOU 2000:21: *En strategi for sysselsetting og verdiskaping*.

NOU 2003:13: *Konkurranseevne, lønnsdannelse og kronekurs*.

Røed, K. (2007): Hele folket i arbeid? *Økonomisk forum*, 61 (3), 16-25.